TURISTIK KLASTERLARNI BOSHQARISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Abriyev Zoirjon Sobirjonovich
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Turizm va mehmonxona biznesi kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD
https://doi.org/10.5281/zenodo.20003082

Annotatsiya: Mazkur maqolada turistik klasterlarni boshqarishda innovatsion yondashuvlarning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Xususan, raqamli texnologiyalar, smart turizm, innovatsion marketing, institutsional va moliyaviy mexanizmlar hamda barqaror rivojlanish tamoyillarining turistik klasterlar samaradorligiga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, klaster ichidagi hamkorlikni rivojlantirish, qiymat zanjirini optimallashtirish, risklarni boshqarish va hududiy brendni shakllantirish masalalari ilmiy asosda o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: turistik klaster, innovatsion boshqaruv, raqamli transformatsiya, smart turizm, marketing strategiyasi, barqaror rivojlanish.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm sohasi milliy iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biriga aylanib bormoqda. Ayniqsa, hududlarning raqobatbardoshligini oshirish, investitsiya jozibadorligini kuchaytirish hamda xizmatlar sifatini yaxshilashda turistik klasterlar muhim ahamiyat kasb etadi. Turistik klaster — bu bir hududda joylashgan, o‘zaro iqtisodiy, tashkiliy va funksional jihatdan bog‘langan turizm subyektlari, infratuzilma obyektlari hamda xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar majmuasi bo‘lib, ularning samarali faoliyati ko‘p jihatdan boshqaruv tizimining takomillashganligiga bog‘liq.

So‘nggi yillarda an’anaviy boshqaruv usullari turizm sohasining tezkor rivojlanish talablariga to‘liq javob bera olmayotgani kuzatilmoqda. Shu sababli turistik klasterlarni boshqarishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish zarurati tobora ortib bormoqda. Innovatsion boshqaruv mexanizmlari nafaqat resurslardan samarali foydalanish, balki yangi xizmat turlarini joriy etish, raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash, marketing strategiyalarini takomillashtirish hamda turistlar ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

ASOSIY QISM

Turistik klasterlarni boshqarish zamonaviy iqtisodiyot sharoitida murakkab va ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, u nafaqat alohida subyektlar faoliyatini muvofiqlashtirishni, balki hududiy rivojlanish strategiyalarini uyg‘unlashtirishni ham talab etadi. An’anaviy boshqaruv usullari ko‘proq markazlashgan va statik yondashuvlarga asoslangan bo‘lsa, bugungi kunda turizm sohasining dinamik tabiati innovatsion boshqaruv mexanizmlarini joriy etishni taqozo etmoqda. Shu bois turistik klasterlarni samarali boshqarishda innovatsion yondashuvlar asosiy omillardan biriga aylanmoqda. Innovatsion yondashuvlarning muhim yo‘nalishlaridan biri — raqamli transformatsiya hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali turistik klasterlar faoliyatini real vaqt rejimida monitoring qilish, turistlar oqimini tahlil qilish hamda xizmatlar sifatini oshirish imkoniyati yaratiladi. Masalan, onlayn bronlash tizimlari, mobil ilovalar, sun’iy intellekt asosidagi tavsiyalar tizimi turistlarga qulaylik yaratish bilan birga, klaster ishtirokchilari o‘rtasida axborot almashinuvini tezlashtiradi. Bu esa boshqaruv qarorlarini tez va asosli qabul qilishga xizmat qiladi. Ikkinchi muhim jihat — bu smart turizm konsepsiyasini joriy etishdir. Smart turizm doirasida “aqlli” infratuzilma, sensorlar, geolokatsiya tizimlari va IoT texnologiyalaridan foydalanish orqali turistlarga yuqori darajadagi xizmat

ko‘rsatish ta’minlanadi. Masalan, turistlarning harakat yo‘nalishlarini tahlil qilish orqali eng ko‘p tashrif buyuriladigan obyektlar aniqlanadi va infratuzilma shu asosda rivojlantiriladi. Natijada, resurslardan samarali foydalanish hamda ortiqcha yuklamalarning oldini olish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Turistik klasterlarni boshqarishda innovatsion marketing yondashuvlari ham alohida o‘rin tutadi. Raqamli marketing vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, kontent marketing va brending strategiyalari orqali hududning turistik imiji shakllantiriladi. Shuningdek, maqsadli auditoriyani aniqlash va ularning ehtiyojlariga mos xizmatlarni taklif etish orqali turistlar oqimini oshirish mumkin. Bu jarayonda katta ma’lumotlar (Big Data) tahlili muhim rol o‘ynaydi, chunki u turistlarning xulq-atvori va afzalliklarini chuqur o‘rganishga yordam beradi.

Innovatsion boshqaruvning yana bir muhim elementi — bu klaster ishtirokchilari o‘rtasida samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yishdir. Bu borada davlat-xususiy sheriklik (PPP) modeli, startap ekotizimlari va inkubatsiya markazlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuvlar orqali yangi g‘oyalar va innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash, xizmatlar turini kengaytirish hamda klasterning umumiy samaradorligini oshirish mumkin bo‘ladi. Bundan tashqari, barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan innovatsion yondashuvlar ham dolzarb hisoblanadi. Ekologik turizmni rivojlantirish, yashil texnologiyalarni joriy etish, resurslarni tejash va atrof-muhitni muhofaza qilish turistik klasterlar boshqaruvida ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Bu nafaqat tabiatni asrashga, balki turistlar orasida ekologik ongni shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Shu bilan birga, inson kapitalini rivojlantirish ham innovatsion boshqaruvning ajralmas qismidir. Turizm sohasida malakali kadrlar tayyorlash, ularni zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirish, xizmat ko‘rsatish madaniyatini oshirish klaster samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Treninglar, seminarlar va xalqaro tajriba almashinuvi bu jarayonda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Turistik klasterlarni boshqarishda innovatsion yondashuvlarni chuqurlashtirish jarayonida institutsional mexanizmlarni takomillashtirish alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, klaster boshqaruvida ko‘p darajali tizimni joriy etish orqali mahalliy, hududiy va milliy darajadagi boshqaruv organlari o‘rtasida vakolatlar aniq taqsimlanadi. Bu esa qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi va turizm rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi byurokratik omillarni kamaytiradi. Shu bilan birga, normativ-huquqiy bazani moslashuvchan qilish innovatsion loyihalarni tezkor joriy etish imkonini yaratadi. Moliyaviy innovatsiyalar ham turistik klasterlar samaradorligini oshirishda muhim o‘rin tutadi. An’anaviy moliyalashtirish manbalaridan tashqari, kraudfanding, venchur kapital, grant dasturlari va turizm obligatsiyalari kabi zamonaviy moliyaviy instrumentlar klaster loyihalarini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun bunday moliyaviy mexanizmlar yangi xizmatlarni joriy etish va infratuzilmani rivojlantirishda muhim imkoniyatlar yaratadi.

Innovatsion yondashuvlar doirasida klaster ichidagi qiymat zanjirini optimallashtirish ham dolzarb hisoblanadi. Turizm xizmatlari ko‘plab bo‘g‘inlardan — transport, joylashtirish, ovqatlanish, ekskursiya va ko‘ngilochar xizmatlardan iborat bo‘lib, ularning o‘zaro uyg‘unligi umumiy xizmat sifatini belgilaydi. Shu sababli, qiymat zanjiridagi har bir bo‘g‘inning samaradorligini oshirish, ularni yagona platforma orqali integratsiyalash muhimdir. Bu jarayonda logistika tizimlarini modernizatsiya qilish, xizmat ko‘rsatish standartlarini joriy etish va sertifikatlash tizimini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Turistik klasterlarni boshqarishda risklarni boshqarish tizimini joriy etish ham innovatsion yondashuvlarning muhim tarkibiy qismidir. Turizm sohasi mavsumiylik, tabiiy ofatlar, epidemiologik holatlar va global iqtisodiy o‘zgarishlarga sezgir bo‘lganligi sababli, xavflarni oldindan baholash va ularni kamaytirish strategiyalarini ishlab chiqish zarur. Masalan, turistik oqimlarni diversifikatsiya qilish, ichki turizmni rivojlantirish va sug‘urta mexanizmlarini kengaytirish orqali barqarorlikni ta’minlash mumkin. Shuningdek, tajriba iqtisodiyoti

konsepsiyasiga asoslangan innovatsion yondashuvlar turistik klasterlarning jozibadorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy turistlar faqatgina xizmat emas, balki noyob taassurot va hissiyot izlaydi. Shu sababli, madaniy meros, milliy urf-odatlar, gastronomiya va interaktiv dasturlar asosida yangi turistik mahsulotlar yaratish zarur. Bu esa klasterning o‘ziga xosligini kuchaytiradi va uni boshqa hududlardan ajratib turadi. Bundan tashqari, bilimlar iqtisodiyoti sharoitida ilmiy-tadqiqot faoliyatini turistik klasterlar bilan integratsiyalash ham muhim yo‘nalish hisoblanadi. Oliy ta’lim muassasalari, ilmiy markazlar va tadqiqot institutlari bilan hamkorlikda innovatsion ishlanmalarni joriy etish, yangi turizm mahsulotlarini ishlab chiqish va boshqaruv samaradorligini oshirish mumkin. Bu jarayonda analitik markazlar va konsalting xizmatlari klaster faoliyatini ilmiy asosda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Hududiy brend yaratish va uni boshqarish ham innovatsion yondashuvlarning ajralmas qismidir. Kuchli hududiy brend nafaqat turistlarni jalb qiladi, balki investorlar va hamkorlar uchun ham jozibadorlikni oshiradi. Brendni shakllantirishda hududning tarixiy, madaniy va tabiiy xususiyatlarini innovatsion usullar orqali targ‘ib qilish muhimdir. Bu borada kreativ industriyalar, dizayn va media texnologiyalaridan keng foydalanish talab etiladi.

Yana bir muhim jihat — bu xizmatlar sifatini boshqarishda xalqaro standartlarni joriy etishdir. ISO standartlari, mehmonxona va xizmat ko‘rsatish tizimlarida sertifikatlash jarayonlari orqali turistik xizmatlar sifati barqaror nazorat qilinadi. Bu esa xalqaro turistlar ishonchini oshiradi va klasterning global bozordagi o‘rnini mustahkamlaydi. Umuman olganda, turistik klasterlarni boshqarishda innovatsion yondashuvlarni kengaytirish va chuqurlashtirish ularning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta’minlaydi. Bu jarayon kompleks yondashuvni talab etib, iqtisodiy, tashkiliy, texnologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro uyg‘unligini taqozo etadi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, turistik klasterlarni boshqarishda innovatsion yondashuvlar zamonaviy turizm rivojining ajralmas va hal qiluvchi omiliga aylanib bormoqda. An’anaviy boshqaruv usullaridan farqli ravishda, innovatsion yondashuvlar klaster faoliyatini yanada moslashuvchan, samarali va raqobatbardosh qilish imkonini beradi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarni joriy etish, smart turizm elementlaridan foydalanish, zamonaviy marketing strategiyalarini qo‘llash hamda institutsional va moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish orqali turizm sohasida sifat jihatidan yangi bosqichga erishish mumkin. Shuningdek, turistik klasterlarni boshqarishda hamkorlik muhitini rivojlantirish, davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish, ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan integratsiyani kuchaytirish va inson kapitalini rivojlantirish muhim ustuvor yo‘nalishlar sifatida namoyon bo‘ladi. Bu omillar nafaqat xizmatlar sifati va xilma-xilligini oshiradi, balki yangi ish o‘rinlari yaratish, hududiy iqtisodiyotni jonlantirish va ijtimoiy farovonlikni ta’minlashga ham xizmat qiladi. Bundan tashqari, barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan boshqaruv, ekologik muvozanatni saqlash va resurslardan oqilona foydalanish turistik klasterlarning uzoq muddatli istiqbolini belgilab beradi. Risklarni boshqarish, xizmatlar sifatini xalqaro standartlar asosida nazorat qilish hamda hududiy brendni shakllantirish kabi innovatsion yondashuvlar esa global turizm bozorida muvaffaqiyatli raqobat qilish imkonini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, turistik klasterlarni boshqarishda innovatsion yondashuvlarni tizimli ravishda joriy etish hududlarning turistik salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va barqaror rivojlanishni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirish, ilg‘or xalqaro tajribalarni o‘rganish va ularni milliy sharoitga moslashtirish turizm sohasining yanada rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari to‘plami, Turizm sohasini rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar, Toshkent, 2019–2023.
2. Porter M.E., Raqobat ustunligi: davlatlar va hududlar raqobatbardoshligi, Harvard Business School Press, Boston, 1990, 896 b.
3. Kotler P., Bowen J.T., Makens J.C., Turizm va mehmondo‘stlik marketingi, Pearson Education, London, 2017, 720 b.
4. G‘ulomov S.S., Turizm iqtisodiyoti, O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti, Toshkent, 2018, 256 b.
5. Qodirov A.A., Hududiy turizmni rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari, Fan va texnologiya, Toshkent, 2021, 198 b.
6. Rasulov A.X., Turizmda innovatsion faoliyatni boshqarish, Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, 2022, 3-son, 112–120-betlar.
7. Xudoyberdiyev D.M., Turistik klasterlar faoliyatini rivojlantirish strategiyalari, Iqtisodiy tahlil jurnali, 2021, 4-son, 85–93-betlar.